

irányú föltérképezését a legilletékesebb, Scheiber Sándor végezte el (A zsidó folklor Újvári Péter írásaiban. MIOK Évkönyv 1979—1980. Bp. 1980. 301—330. p.).

Hasonlón érdekes, és még Lázár Béla megalapozása után is (Fadrusz János élete és művészete. Bp. 1922. 125. p.) alig ismert Cserzy Mihálynak és Fadrusznak a barátsága. A novellista megküldte a szobrásznak *Kint a pusz-tán* c. kötetét (1899), melyet Fadrusz levélben köszönt meg, véremből való vérnek nevezve Cserzyt. Vajon hányan tudtak Péter László írása előtt Moór Emánuelről, az egykori szegedi zenetanárról, a kétklaviatúrás zongora megalkotójáról, az elfelejtett zeneszerzőről, akit barátja, Pablo Casals zseninek tarott, és vezényelte műveit...

A Kortársak összefoglaló címet viselő harmadik részben nyelvészek (Csefkó Gyula, Klemm Antal), újságírók (Szigethy Vilmos, Lengyel Vilma, Domokos László, Sarló Sándor) és történelmi figurák (Shvoy Kálmán, Sztanykovszky Tibor) mellett olvashatunk — többek között — Szent-Györgyiről, Juhász Gyula perbeli védelmét ellátó Bojta Béláról, Ignác Rózsáról és a nagy elődről, Bálint Sándorról.

A kötetet sok kép és a Péter Lászlótól megszokott névmutató egészíti ki. Aki végigolvassa ezt a könyvet, jobban fogja ismerni Szegedet, mi bennszülöttek pedig jobban fogjuk szeretni — a Várost. (*Szépirodalmi, Bp. 1986.*)

APRÓ FERENC

Szegénység és reform

FERGE ZSUZSA: FEJEZETEK A MAGYAR SZEGÉNYPOLITIKA TÖRTÉNETÉBŐL

Egy idő óta heves és szerteágazó vita zajlik szociológusok és közgazdászok között, az eszmecsere középpontjában a gazdasági reform megvalósításának kérdése áll. A közgazdászok egy része ugyanis a remélt „autonóm” vagy „ön-szabályozó” piac létrejöttét félti a szociálpolitikán keresztül és egyéb formában (adók, vállalati támogatások stb.) megnyilvánuló túlzott állami beavatkozástól, míg a szociológusok a szociálpolitikára fordítható redisztribúció további megtartását, sőt lehetőség szerinti növelését várják az új intézkedésektől. Úgy tűnik, olyan alapvető nézeteltérésről van szó, amely már-már a reform sikerét veszélyezteti, pedig az eltérő vélemények közel hozhatók egymáshoz. Az érintkezési pontot lényegében az jelenti, hogy mindkét tényező — szűk-ségyszerűen — a társadalmi-gazdasági rendszer egészét átfogó reform része, egy-egy összetevője. Az „autonóm” piac megvalósulása ugyanis — helyes működés esetén — nem hogy csökkentené, sokkal inkább növelné a szociálpolitikára fordítható keretek nagyságát. Éppen a piaci mechanizmus hatékonysága és szelektív önszabályozása lenne a garancia arra, hogy az államnak ne kelljen közvetlenül befolyásolnia a termelést, ezáltal a támogatásokra és beruházásokra fordított központi összegek is csökkenhetnek, mivel a kezdeményezés, egyúttal a döntés felelőssége is a vállalatok kezébe kerülne át. A fel-

szabaduló redisztribúciós részt így szociálpolitikai és jóléti kiadásokra (egészségügy, oktatás, kultúra, társadalombiztosítás) lehetne fordítani. Ez viszont jótékonyan hathatna vissza a gazdaság működésére, s elősegíthetné az áhított „jóléti szocialista társadalom” megvalósulását. A két objektíválható igény kielégítése tehát ily módon összefügg egymással, ezért döntő jelentősége van annak, hogy mind a szociológusok, mind a közgazdászok, sőt a politikusok is fölismernék, hogy reformelképzeléseik csak egységes érvényesülésük esetén realizálódhatnak: a gazdaság- és szociálpolitika reformja csupán a jelenlegi társadalmi-gazdasági struktúra megújulásán, demokratizálódásán keresztül valósulhat meg. Kedvező jelenség, hogy egyre többen ismerik fel az érintettek közül ezt a szükségszerűséget, s közelíteni igyekeznek egymáséhoz nézeteiket.

A problémafölvető véleményegyeztetési folyamat fontos állomását jelenti Ferge Zsuzsa könyve, amely a magyarországi szegénypolitika 120 éves történetét tekinti át. A szerző munkájával — szociológus lévén — olyan szempontokra irányítja rá a figyelmet, amelyeket a reformelképzelések megvitatásánál nem lehet figyelmen kívül hagyni, nem lehet megkerülni.

A könyv három, jól elkülöníthető fejezetre oszlik. Az első rész — a történeti szakirodalom által elfogadott periodizáció szerinti csoportosításban — korabeli és utólagos számítások és becslések alapján a szegénynek tekinthetők számát és a társadalmon belüli arányát határozza meg. A második, s egyben legnagyobb terjedelmű részben a szerző „a szociális szegénységre és pauperizmusra ható erők közül a politikai mozgalmak, a társadalomtudományi gondolkodás, valamint »a« politika szerepét, ezek egymásra és a szegénységre való hatását” vizsgálja meg. Történeti elemzése során Ferge Zsuzsa csupán azokat a fő tendenciákat, trendeket emeli ki, amelyek adott időszakban meghatározták a szegénység problematikájának kezelését, de így is jól kivethetők azok a társadalmi-politikai erőviszonyok, amelyek a mindenkori szegény- és/vagy szociálpolitikát formálták. A vizsgálat eredményeit összegző utolsó fejezetben olyan általánosítható tanulságokat és következtetéseket fogalmaz meg, amelyek konkrét segítséget nyújtanak a szegénység fölszámolásához.

A témaválasztás, a szegénység kérdése, már csak a reformvita miatt is roppant aktuális. De akutális azért is, mert máig megoldatlan problémáról van szó. Köztudott, hogy az ország lakossága jelentős részének jövedelmi szintje nem éri el, vagy alig haladja meg azt a minimálisnak tekinthető küszöbértéket, amely alatt már nehezzé és bizonytalaná válik a megélhetés. Ferge Zsuzsa hivatkozásait és a KSH adatait fölhasználva kimutatható, hogy 1982-ben körülbelül a társadalom 16 százalékának jövedelme nem haladta meg az akkori átlagkereset (3385 forint) — szegénységi küszöbnek joggal tekinthető — 66 százalékát, azaz 2234 forintot. Figyelembe véve az utóbbi években bekövetkező újabb negatív tendenciákat, ez a százalékarány jelenleg még nagyobbra becsülhető, mert a juttatások relatív növekedése nem tudta kompenzálni a rendszeressé váló áremelések, illetve a forint értékromlásának negatív hatását.

Az adatok természetesen nem lehetnek teljesen pontosak, sokféle tévedési lehetőség van, főként azért, mert — sajnos — mind ez ideig nem született olyan átfogó fölmérés, amely objektív képet adna a szegénynek tekinthető rétegek összetételéről, helyzetéről, a szegénység okairól. A mintavételek azonban megközelítőleg reálisan mutatják, amit a hétköznapi tapasztalatok is megerősítenek: még mindig nagy számban léteznek olyan csoportok (nyugdíjasok

és járadékosok, cigányok, sokgyermekesek stb.), akik más és másféle hátránytól sújtottan, egymástól eltérő megjelenési formával szegénynek tekinthetők.

A szegénység tehát objektíven létezik, s ezzel a ténnyel mindenkinek, nemcsak a szociológusoknak, hanem a közgazdászoknak és politikusoknak is szembesülniük kell. Ferge Zsuzsa könyve ezért a reformvitának erre a kulcskérdésére irányítja a figyelmet: jelen helyzetünkben nem elegendő beérni az-
zal, hogy az „ön szabályozó” piac összes játékszabálya megvalósuljon, azt gondolván, hogy minden más feladat megoldása automatikusan követni fogja ezt (mint ahogyan egyes közgazdászok tartják). Éppen ellenkezőleg: az a legfőbb cél, és azért kell a piacnak „autonóm” módon működni, hogy a teljes lakosság jóléte megteremtődhessen, s a szegénység, mint jelenség, egyszer és mindenkorra megszűnjön. S hogy ez a jólétreálizálódás lehetséges, azt már gyakorlati példa is igazolja: az utóbbi évek szolgáltatóiparának konkurrenciáharca, szelektivitása s ezáltal minőségkényszere nemcsak színvonalemelkedést hozott, hanem egyúttal az érintettek jólételem- és életszínvonal-növekedését is eredményezte: Természetesen ennek a teljes gazdaságra való kiterjesztése sokkal körülményesebb, mert a komplexitásában jóval rugalmatlanabb, a fel-duzzasztott bürokrácia és a szabályozók által megmerevítettebb, kötöttebb. A változtatást ezért csak a már korábban említett általános, minden területre kiterjedő reform eredményezheti, amely revideálhatná, ugyanakkor demokratizálhatná a jelenleg fennálló struktúra működését, és szabadabbá tehetné az autonóm gazdaság kialakulásának útját.

Ferge Zsuzsa tanulmánya nemcsak szembesülés a szegénység évszázados problémájával, hanem kihívás is mind a közgazdászok, mind a politikusok számára: ha ez a kérdés napjainkban is mély társadalmi összeütközéseket okozó jelenség, milyen megoldást tudnak rá ők adni? A szerző történeti elemzése ugyanis sokrétűen és meggyőzően bizonyítja, hogy a szegénypolitika, mint a kihívásra való reakció, nem elégséges eszköz a szegénység felszámolására, nem képes annak megszüntetésére. Ennek az az oka, hogy „A» politikai a relatív, egyenlőtlenségekkel összefüggő szegénységet nem, vagy csak kevésbé érzékeli problémaként. Zavaró, kezelendő jelenségnek az abszolút, létfenntartási küszöb alatti szegénységet tekinti”. A szegénypolitika emiatt a szegénység okait és felelősségét sohasem a fennálló struktúrában keresi, hanem kizárólag az egyénben, így az esetleges segítség is mindig az egyénnek szól, ami viszont óriási feszültségeket okoz (ki és milyen alapon érdemes a támogatásra?). Fel sem merül, hogy ösztársadalmi jelenségről van szó, így az okok fölszámolására még kísérlet sem történik. A felületi intézkedés negatív hatásai ezért uralkodóvá válnak a segélyre szorulóban, az egyedi támogatás ugyanis megerősíti a szegénység, egyúttal a kiszolgáltatottság tudatát, kisebbségi érzést okoz, ezzel pszichikusan eleve kizárja a felemelkedés lehetőségét. „A szegénység ellen — írja emiatt Ferge Zsuzsa — valójában nem lehet »szegénypolitikával« küzdeni”, hiszen „... a szegénypolitika jó esetben is csak a szegények egy részén segít, a szegénység csökkentésére, társadalmi okainak gyengítésére definíciószerűen alkalmatlan”.

Mi lehet akkor a megoldás? Hogyan lehet a szegénységet felszámolni? Ferge Zsuzsa ezzel kapcsolatban érdekes összefüggésre hívja fel a figyelmet. Történelmi elemzésével ugyanis kimutatja, hogy „... jelentős javulás e téren épp abban a három szakaszban regisztrálható (századfordulón, 1945 és 1948 között, illetve 1957 és 1977 között), amikor még, illetve már nem volt, vagy alig volt »szegényügy«”. Ezek az időszakok, ha nem is azonos mértékben, de

egybeesnek új- és legújabb kori történelmünk felfelé ívelő, gazdaságilag prosperáló szakaszaival, amikor a szegénység csökkenése önálló szegénypolitika nélkül is bekövetkezhetett, mert a gazdaságban lezajló kedvező folyamatok, megfelelő társadalompolitikával párosulva, életszínvonal-emelkedést, munkaalkalmat, s ezáltal társadalmi méretű optimizmust teremtettek, amelyek megakadályozták, hogy a szegénység továbbra is társadalmi probléma maradjon. Általánosítható tehát, hogy a pozitív változást a gazdasági-társadalmi életben bekövetkező strukturális átalakulás okozza, de — és ezt hangsúlyozni kell! —, ha a szegénységet, mint alapvető problémát ki is küszöböli, szegények, hátrányos helyzetűek továbbra is maradnak. A szegénység megnyilvánulása ekkor nem, vagy csak kis mértékben vezethető vissza társadalmi okokra, itt már az egyéni problémák válnak dominánssá. Ezekben a prosperáló időszakokban az állam hajlamos arra, hogy ne vegyen tudomást ezekről az elszigeteltnek vélt, bár még mindig nagyszámú szegénycsoportokról, mondván, hogy a gazdaság és társadalom kedvező működése mindenki számára biztosítja szegénysége fölszámolásának feltételeit, s csak az egyén hozzáállásától függ, hogy él-e ezzel a lehetőséggel, vagy nem.

A szegénység problémáját tehát a gazdasági és társadalmi struktúrában bekövetkező pozitív irányú folyamatok sem képesek teljesen és automatikusan megszüntetni. Önmagában, ahogyan a szegénypolitika sem, úgy a társadalompolitika sem tudja kiküszöbölni a szegénység továbbélését. „A társadalompolitika hátulütője az lehet — értelmezi Ferge Zsuzsa a jelenséget —, hogy miközben a szegénység ellen sikerrel lép fel, elfelejtkezik a szegényekről. A szegénypolitika hátulütője az, hogy miközben a szegényekkel törődik, elfelejtkezik a szegénységről, sőt ezt esetleg tartósítja.” Kézenfekvő ezért Ferge Zsuzsa javaslata: ne elszigetelten, vagy-vagy relációban jelenjen meg a két megoldási lehetőség, hanem együtt, egymást kiegészítve, ezáltal hatékonyságukat kölcsönösen fölerősítve kerüljenek alkalmazásra.

Ahhoz, hogy ez egyáltalán realizálható legyen, alapvető szemléleti változásokra van szükség. Még mindig többfajta, egymástól eltérő reformkoncepció érvényesül ugyanis napjainkban, amelyek ellentéteikkel éppen a strukturális reform hatékonyságát veszélyeztetik, kimenetelét felemássá és kétségessé teszik. Ez a konfrontáció jelenik meg élesen a szegénységhez, de általában a szociálpolitikához fűződő viszonyban is. Rá kell jöjjünk végre, hogy a reform nélkül nem lehetséges szociális gondjaink megnyugtató megoldása, de arra is, hogy ez utóbbi nélkül viszont a reform nem lehet sikeres, hatása nem lehet tartós. Ennek az axiomatikusnak tűnő igazságnak a belátása, a reformnak ezt figyelembevevő továbbgondolása, s a gyakorlatba való mielőbbi átültetése nélkül a társadalomban már amúgy is meglévő, egyre élesedő és mélyülő feszültségek könnyen válsághelyzetet eredményezhetnek. Ennek bizonyos tudati megnyilvánulásai már sokaknál tapasztalhatók (kilátástalanságérzet, létbizonytalanság, egyes fogyasztási cikkek rendszeressé váló hiánya miatti aggodalom stb.), ezért a változtatás elől nem lehet többé kitérni, a reformot nem lehet tovább halogatni.

Ebben a helyzetben a leglényegesebb kérdés a nézetkülönbségek és látzatellentmondások kiküszöbölésén keresztül az egységes eszmei alap megteremtése, mert a továbblépést és demokratizálódást biztosító mélyreható strukturális reform csak ez alapján lesz megvalósítható. Ferge Zsuzsa könyve ehhez is segítséget nyújt. (*Magvető.*)

MAROSVÁRI ATTILA